

Bibelen og Israel

Oplæg på Dansk Bibel-Instituts temadag
den 1. november 2024.

Jan Holm Mortensen
Dansk præst i Jerusalem 1999-2004
og præst ved Immanuelskirken i Jaffo 2004-2009.
Præst i Kristkirken i Kolding
JHM@KM.DK

Resumé

I GT er Israels folk arvtagere til Guds løfter til Abraham om et land og et folk. Gennem GT og NT ser vi en fremadskridende frelseshistorisk og åbenbaringshistorisk udvikling i Guds frelsesplan. NT svarer på spørgsmålet om, hvornår den lovede Messias kommer med sit rige. Kristus er den hermeneutiske nøgle. Alle løfter har deres ”ja” i Jesus Kristus. Han er den ventede Messias, der bringer den nye pagts gudsrige. Det er dog ikke det samme, som blev forventet hans samtid. Messias kom med et *allerede – endnu ikke*. Landløfterne er Guds svar på det tabte Paradis. Det land, Abraham og vi venter på, er Det *ny* Jerusalem. Jesu Messias er løfternes udgangspunkt og slutpunkt. Der er kun én ny pagt, ét nyt gudsfolk, kun ét oliventræ jf. Rom 9-11. Det rummer jødekrig og hedningekrig.

Artiklen afviser, at staten Israel efter 1948 står i relation til løfterne i GT, ligesom palæstinenserne i dag ikke kan sidestilles med kanaanæerne i GT. Det er dog nogle, som bruger bibelske løfter til legitimering af egne politiske krav og ønsker, ligesom jihad er en videreudvikling af Israels krige i GT. Man skal være meget varsom at gøre evangeliet til en politisk sag. FN har tilkendt på israelere og palæstinensere ret til land, selvstændighed og frihed. Artiklen argumenterer for en to-statsløsning af to demokratiske lande. De ulovlige bosættelser på Vestbredden og islamismen er to af de forhold, som står i vejen for den løsning.

Keywords

Israel – Messias/Kristus – løfter – én pagt – ét gudsfolk – Det ny Jerusalem – to-statsløsning

Hvad Bibelen siger om Israel – som folk og som land – i fortid, nutid og fremtid?

1) Det bibelske materiale om Israel/Palæstina

Hvad taler vi om, når vi siger "Israel"? I Det Gamle Testamente er Israels folk arvtagerne af Guds løfter til Abraham om et land og et folk. "Israel" var i første omgang det navn, Gud gav patriarken Jakob, der bliver stamfar til "Israels" tolv stammer. De samme tolv stammer, som Gud frelste fra slaveriet i Egypten, stiftede pagt med ved Sinai bjerg og sendte på vej mod det forjættede land. "Israel" bliver både navnet på Guds udvalgte folk og navnet på det land, Gud gav dem.

Det spørgsmål, vi i særlig grad har foran os i dag, handler om, hvordan vi skal tænke om Israel *i dag* i den nye pagts tid. Skal vi have svar på det, er vi nødt til at gøre os klart, at Bibelen ikke kan læses "fladt", så man kan stikke en finger ind et hvilket som helst sted i Bibelen og så læse, hvordan vi i dag skal forholde os til dette (eller andre) spørgsmål.

Det er ikke nok at konstatere, at Gud lovede Abraham en søn og et land (1 Mos 12; 15; 17) og så konkludere, at det nok er derfor, der blev oprettet en jødisk stat i Mellemøsten i 1948. Eller tage fat i 5 Mos 30,1-10 og spekulere over, hvordan præcis Israels omvendelse står i relation til 1948. Eller slå op i Ezekiel 36-37 og forsikre os om, at Gud nu i 2024 er ved at samle jøderne i landet – for selv at være hyrde for sine får.

Både Det Gamle Testamente (GT) og Det Nye (NT) opererer nemlig med en fremadskridende frelseshistorisk og åbenbaringshistorisk udvikling for Guds frelsesplan. Løfterne og karakteren af deres opfyldelse bliver dermed sat ind i en tidsbestemt kontekst, der peger frem mod stadig nye – og til tider overraskende – niveauer af opfyldelse.

Vi burde egentlig have set på nogle afgørende grundstrukturer i GT, der kunne hjælpe os med at koble GT og NT korrekt sammen (se tekstboks). Men det levner formatet her ikke tid til at gå i dybden med.

Grundstrukturer i GT

1. GT har en frelseshistorisk og åbenbaringshistorisk udvikling.
2. Løftet om gudsfolk og land har tabet af Paradis som baggrund.
3. Løftet sigter på tro og stiller den udvalgte på valg.
4. Løftet opfyldes i bølger af "allerede" / "endnu ikke".
5. Løftets "endnu ikke" beskriver profeterne ofte typologisk.
6. Løftet knyttes til en nutidig eller fremtidig *person*.
7. Løftet er bundet til og føres igennem i en pagt.
8. Vejen går gennem dom til genrejsning / død til liv.

Guds frelsesplan i GT ender med en delvis opfyldelse af profeternes vision om frelse på den anden side af dommen. Jøderne vender hjem fra eksilet i Babylon og bygger Jerusalem op igen. Templet indvies i 516 f.Kr. Men det er slet ikke en opfyldelse, der står med mål profeternes løfterne om det messianske rige. GT's sidste profeter peger således frem mod løftets endelige opfyldelse. Og sådan ender GT i et åbent spørgsmål: Hvornår kommer den lovede Messias med sit rige?

Det er det spørgsmål, NT svarer på. Det Nye Testamente hævder, at vi med Jesu komme på afgørende måde er gået ind i opfyldelsens tidsalder. I og med Jesu død og opstandelse, himmelfart

og Åndens komme, har alle Guds løfter fået deres ”ja” (2 Kor 1,20). Hvad ligger der i denne ”bekræftelse”? På hvilken måde har løfterne fået deres ”ja”?

Jesus og NT’s forfattere bekræfter GT’s autoritet ned til sidste iota (Matt 4,4.7.10; 5,17-18; 12,3.5; 19,4; Luk 10,26; Joh 10,35; 13,18; 2 Tim 3,15-17; Rom 9,17; 10,19-20; Gal 3,8; ApG 13,35; ApG 24,14 etc.), men de gør det på en dynamisk måde, ganske i overensstemmelse med løfte-opfyldelse grundstrukturene i GT. Kristus kommer ikke bare med en opfyldelse af (nogle af) løfterne, men han kommer med en ny og afgørende åbenbaring, som kaster nyt lys over løftets indre virkelighed (Hebr 1,1-3; Joh 1,14-18).

Det betyder, at der er elementer i opfyldelsens niveau, som ikke var åbenbaret på løftets niveau. Således siger Peter, at profeterne undrede sig over det ”hvornår” og ”hvordan”, der lå gemt i den fremtidige frelse, som de selv profeterede om (1 Pet 1,10-12). Og Paulus forklarer, at en central del af Guds plan vedrørende hedningerne – ”Kristus-hemmeligheden” – ikke blev åbenbaret tidligere, men lå ”skjult i Gud fra evighed” (Ef 3,1-13).

Relationen mellem løfterne i GT og opfyldelsen i NT, kan derfor med udtryk fra NT selv beskrives som en bevægelse fra skygge til virkelighed. Fra skjult til åbenbaret. Derfor kan man ikke lade GT svare på, *hvordan* løfterne konkret skal opfyldes. Her må NT gives primat i samme grad som ”åbenbaret” overtrumfer ”skjult”. Som kirkefaderen Augustin (354-430) formulerer det: Det Gamle Testamente er åbenbaret i Det Nye og Det Nye Testamente er skjult i Det Gamle”.

Kristus som hermeneutisk nøgle

Det betyder, at det ikke kan anbefales at udføre en ”bypassoperation” på Bibelen, hvor løfter fra GT overføres direkte til den nye pagts tid uden at overveje, hvordan disse løfter transformeres i lyset af Kristi komme, som om NT ikke var andet end en kommentar, en slags Mishna, til GT. Vi skal med andre ord finde vores hermeneutiske nøgle i *Kristus*. Det er det, der definerer vores hermeneutik som *kristen*: Troen på, at han er den lovede Messias, Guds inkarnerede ord, der kommer med det forjættede Land med *stort* L, Guds rige. Jesus er svaret på GT’s forventning. Skrifterne handler til syvende og sidst om ham (Joh 5,36-39). Når NT taler om, at alle løfter har fået deres ”ja” i Jesus Kristus, så handler det m.a.o. ikke bare om, at han er *garantien* for løfternes opfyldelse – han er selve *stedet* for deres opfyldelse. Det er heller ikke sådan, at nogle af løfterne finder deres opfyldelse i og ved Kristus, mens andre – f.eks. de konkrete landløfter til Israel – står uberørte hen til en opfyldelse, der kun angår Israels folk.

Man hører sommetider, at når landløfterne til Israel ikke spiller nogen stor rolle i NT, så skyldes det, at deres uberørte fortsættelse er taget for givet. Men det er en fejlslætning. Landløfterne udgør ikke en parentes i NT. De er et *hovedtema*! Og hvordan kunne det være anderledes? De er hovedtemaet for GT. Landløfterne er Guds svar på det tabte Paradis. Det er løfterne til Abraham, Jesus opfylder som det sande Abrahams afkom (Gal 3,16). Det er profeternes vision om en ny pagt *for Israel og Juda* (Jer 31,31), Jesus svarer på. Det Guds rige, Jesus forkynnder, er ikke sådan en slags åndelig tilføjelse til de fysiske landløfter, grebet ud af den blå luft. Det Gudsrige, han forkynnder, *er* ”*Riget for Israel*” (jf. ApG 1,6).

Sådan begynder Markus sit evangelium med at citere fra Esajas’ trøstebog (Es 40-66), der netop handler om, at Gud vil genrejse Juda rige. Overskriften i Mark 1,1 lyder således: ”*Begyndelsen på evangeliet om Jesus Kristus, Guds søn*”. Selve ordet ”evangelium” er hentet fra trøstebogen. Den,

der bringer godt bud til Zion om Jerusalems kommende genrejsning, kaldes for "Mevassæret Zion". I den græske oversættelse, Septuaginta, lyder det sådan her: "ho euvangelitsomenos Zion", "den, der evangeliserer Zion". Og da Jesus træder frem, fortsætter Markus, "*prædikede [han] Guds evangelium og sagde: »Tiden er inde, Guds rige er kommet nær; omvend jer og tro på evangeliet!«*" (Mark 1,15). Nu går løfterne til Israels folk i opfyldelse!

Hos Lukas er denne forbindelse om muligt endnu tydeligere. I Marias lovsang priser hun Gud for betydningen af det barn, hun skal føde: "*Han har taget sig af sin tjener Israel og husker på sin barmhjertighed – som han tilsagde vore fædre – mod Abraham og hans slægt til evig tid.*" (Luk 1,54-55). Om Zakarias, Johannes Døbers far, står der, at han blev fyldt med Helligånden og profeterede: "*Lovet være Herren, Israels Gud, for han har besøgt og forløst sit folk. Han har oprejst os frelsens horn i sin tjener Davids hus, sådan som han fra gammel tid har forkyndt ved sine hellige profeters mund: at frelse os fra vore fjender og fra alle dem, som hader os, at vise barmhjertighed mod vore fædre og huske på sin hellige pagt, den ed, han tilsvor vor fader Abraham: at fri os fra vore fjenders hånd*" (Luk 1,67-74). Det samme gælder gamle Simeon og Anna i templet (Luk 2,22-38). Om Anna hedder det, at hun fortalte om barnet til alle som "*ventede Jerusalems forløsning*" (Luk 2,37).

Det Guds rige, som Jesus kommer med, er Abrahams, Israels, Davids, og profeternes rige. Det rige, de var lovet. Det land, de ventede på. Når man gør sig det klart, betyder det jo, at landløfterne berøres på stort set hver eneste side i NT!

Alle Guds løfter har fået deres "ja" i Jesus Kristus (2 Kor 1,20). Jesus er den længe ventede Messiaskonge, der bringer den nye pagts gudsrige (Luk 22,20). Guds rige kom imidlertid ikke helt på den måde, Jesu samtid forventede det, og sådan som dele af GT kunne tolkes: i form af en genrejst jødisk nation med verdensherredømme. Guds rige kom i et "allerede/endnu ikke" (helt i overensstemmelse med GT's egne grundstrukturer), hvor den korsfæstede og opstandne Messias *allerede* sidder på sin trone og har etableret et åndeligt rige for både jøder og hedninger ved dåb og tro – og hvor *endnu ikke* relaterer til den nye jord, vi stadig venter på. Det skal vi se nærmere på:

Tre store overraskelser

Den jødiske samtid og eftertid så tre store og forargende overraskelser her:

- At Messias skulle komme med "et endnu ikke". Mange jøder afviste Jesus, netop af samme grund: Du er Messias, siger du. Hvor er så landet? Jesus giver svar på dette spørgsmål i Luk 17,20ff: "*Guds rige kommer ikke, så man kan iagttage det; man vil heller ikke kunne sige: Se, her er det! eller: Se dér! For Guds rige er midt iblandt jer.*" (jf. Joh 18,36). Sagen er, at sådan kommer også den nye pagt til os til modtagelse i tro – ganske som i den gamle pagt (Jf. Hebr 11). Hebræerbrevet formulerer dette *allerede* på den måde, at vi ved dåb og tro allerede *er* på Zions bjerg, i Guds by, det himmelske Jerusalem (Hebr 12,18ff).
- Den anden store forargelse var, at *endnu ikke*-aspektet ikke handler om en jødisk nationalstat. De, der venter på Jerusalems forløsning, skal ikke regne med at finde den i det *fysiske* Jerusalem (Luk 21,27-28). Det fysiske tempel bliver ikke centrum for Guds frelse. Der skal ikke lades sten på sten tilbage. Det tempel, der skal genrejses, skal genrejses på tre dage (Joh 2,18-21). Og om sit *andet* komme, som vi stadig venter på, siger Jesus sådan her: "*Men han sagde til disciplene: Der skal komme dage, da I vil længes efter at se blot én af Menneskesønnens dage, men I skal ikke se den. Man vil sige til jer: Se, dér er han! eller: Se*

her! Men gå ikke derhen, og følg ikke efter. For som lyset lyser fra den ene ende af himlen til den anden, når det lyner, sådan skal Menneskesønnen vise sig på sin dag. Men først skal han lide meget og forkastes af denne slægt” (Luk 17,22-25). I 2 Pet 3 skriver Peter til nogle kristne, der var ved at miste modet, for ”*hvad bliver der af løftet om hans komme?*” Han minder dem om, at ”*Herrens dag vil komme som en tyv*”, og så vil denne verden forgå, ”*men efter hans løfte venter vi en ny himmel og ny jord, hvor retfærdighed bor*”. Det er *det* land, vi venter på. Det *ny* Jerusalem. Det var i virkeligheden også *det* land, Abraham ventede på, lader Hebræerbrevets forfatter os forstå (Hebr 11,8-15).

- Endelig den tredje og helt afgørende forargelse, at *hedningerne* skulle kunne gå ind i Guds rige uden først at blive jøder! (Matt 8,5-11; ApG 15; Rom 9-11). Hvordan skulle det kunne være et gudsrigeprojekt? Et rige uden grænser er et opløst rige! Og hvordan går det da også til? Hvad er den indre sammenhæng, der gør det muligt for hedningerne at gå lige ind i Guds rige? Svaret er kristologisk:

Jesus Messias – udgangspunkt og slutpunkt

Jesus Messias er ikke bare opfyldelsen som løfternes *slutpunkt*. Han er løfternes *evige udgangspunkt*. For i virkeligheden blev Israel ikke udvalgt i og af sig selv, men *i ham* (Ef 1). Han er kvindens afkom, der bliver bidt i hælen, men knuser slangens hoved (1 Mos 3,15). Han er Guds søn, der bliver kaldt ud af Egypten (2 Mos 4,22; Matt 2,15). *Han* er den ene, der er udvalgt for at frelse de mange (Es 53,11-12; Mark 10,45; Rom 5,18). *Han* er Abrahams afkom, hvem løftet gælder (Gal 3,16).

Jesus er som sådan det enestående centrum for Guds frelsesplan. Den gamle pagts institutioner, gudsfolk, land, tempel, offer, ypperstepræst, konge og profet – det hele – forholder sig til Kristus og hans rige, som skygge, billede og ”type” forholder sig til ”virkeligheden”. (således f.eks. Hebr 7-10; Kol 2,16-17. *Alt* peger på ham og opfyldes *i ham*.

Det gamle Israel havde som ”skygge” del i Kristus og hans frelse på foregribende måde: Kristi Ånd virkede gennem profeterne (1 Pet 1,11). Det var Kristus, der var den klippe, de drak af i ørkenen (1 Kor 10,4). I og med forjættelsernes pagter *var* Israel i Kristus (Ef 2,11-13) osv. Men i og med Kristi komme falder *skyggen* bort (Hebr 8,13). Det gamle erstattes af det nye. Jesus Messias er den person, løfterne snævres ind til. Alle trådene fra GT samles i Kristus. ”*Han er arving til alle ting*” (Hebr 1,1-2).

Det er dette perspektiv, der gør, at hedningerne kan gå ind i Guds rige uden først at blive jøder. Nu, hvor ”virkeligheden” er kommet, er der ingen grund til gå ind via ”skyggen”. Kristus *er* Abrahams afkom og hvis vi er ”i Kristus” ved dåb og tro, er vi også Abrahams afkom. (Gal 3,26-29). Vi hedninger har nu ”*borgerret* i Israel” og er ”*medarvinger*” til løftet (Ef 2,11-22). Det er den ”Kristus-hemmelighed”, som Gud ikke havde åbenbaret i tidligere slægtled (Ef 3,1-13). *I ham* er jøder og hedninger blevet til ”ét nyt menneske” (Ef 2,15). Vi er den nye pagts gudsfolk: ”*et kongeligt præsteskab, et helligt folk, et ejendomsfolk*” (1 Pet 2,9-10; jf. Ef 1,13-14).

Alene derfor giver det ikke mening i den nye pagts tid at ville insistere på *to* ”mennesker” (jødekristne med særlige landløfter og hedningekristne uden) eller ligefrem *to gudsfolk* (kirken med frelsen og det fysiske Israel med landet). Det første sønderlemmer Kristi legeme. Det andet sidestiller Israel med Kristus, som om *Israel* var frelseshistoriens ”oliventræ” – og ikke Kristus (Rom 11,17-24). Der er kun ét gudsfolk, for der er kun én Kristus, én pagt og én arv (jf. Ef 4,3-6). Og arven er den

forløsning, vi allerede nu har del i ved Kristi blod, og den forløsning, vi stadig venter på (hhv. Ef 1,7. 14).

Kun én pagt

Når nogle insisterer på, at etniske Israel stadig er Guds "redskabs- og demonstrationsfolk" med særlige landløfter, så overser de, at *pagten* er den måde, Gud holder "sit redskab" i hånden på. En fortsættelse af det fysiske Israels rolle som "redskab" ind i den nye pagts tid ville derfor forudsætte, at Israel skulle have en særlig pagt, som løber parallelt og samtidigt med den nye pagt i Kristus. Men den nye pagt *er* jo den nye pagt *for Israel og Juda* (Jer 31,31; Hebr 8), den pagt, der skal løse spændingen mellem Gud og hans folk, så folket kan tage landet i eje (Jer 31,38). Og den nye pagt *er* kommet i og med Kristi død og opstandelse og fås derfor kun dér. Pagten og arven hører sammen.

Sådan har det altid været. De israelitter, der valgte at blive i Egypten i sin tid, var stadig Abrahams afkom og løftets børn. Løfterne gjaldt dem, men hvis de ikke holdt påske med Moses og gik med ud af Egypten og gennem vandet og ud til Sinai bjerg, hvor Gud stiftede pagt med sit folk – så ville de ikke have del i løftets opfyldelse. De ville stå uden for pagten og dermed udenfor arven. De ville ikke være *forkastet* som sådan. Løfterne til dem ville stadig stå. Men den eneste vej tilbage til arven, ville være at forlade Egypten og slutte sig til Mosesfolket og lade sig omskære ind den nye pagt, Sinai-pagten. Sådan også med den nye pagt for Israel og Juda: Den del af Israel, der forkastede deres Messias, er *ikke* forkastet, men den eneste vej tilbage til arven går gennem dåbsvandet, Kristus-omskærelsen (Kol 2:11), og tilslutning til Jesusfolket, den nye pagts gudsfolk, det redskab ved hvem Gud nu i kirkens tid åbenbarer (demonstrerer) sin herlighed (Joh 17,9-10; Ef 1,22–23; 3,10. 21).

Sådan får GT's løfter en kristologisk binding i den nye pagts tid. Israels arv *er* forløsningen ved Jesus Kristus, den nye pagts Gudsrige. At Guds løfter har fået deres ja i Jesus Kristus, henviser derfor ikke bare til deres bekræftelse, men til *selve det sted*, de finder deres opfyldelse: I Kristus. Der går ikke nogen anden tråd fra GT ind i vor tid – end netop denne.

Vi hjælper ikke jøderne til deres fædrene arv ved at gøre staten Israel til en selvfabrikeret opfyldelse, en "Ismael" (jf. 1 Mos 16, Abrahams og Saras forsøg på at hjælpe Gud med at opfylde sit løfte). Vi har ikke andre veje end at elske det jødiske folk og forkynde evangeliet om deres Messias for dem (Rom 10). De er de *ægte* grene, og de kan podes ind igen til deres rette arv i Kristus ved dåb og tro (Rom 11).

Landløftet om Paradis

Har Gud så snydt Israel, sådan som nogle vil påstå, at mit Israelssyn indebærer? Nej! Set fra løftets side har jeg sommetider brugt det billede, at Gud lovede Abraham en lejlighed til sin familie. Når han så endte med at give ham en hel boligblok til både familie og venner, kan man så med rette tale om, at han er blevet snydt? Det er i hvert fald ikke den vinkel, Hebr 11 anlægger på spørgsmålet! Mere rigtigt ville det dog være endnu engang at minde om, at selve løftet til Abraham om et folk og et land ikke sker ud i den blå luft – men det sker på baggrund af det tabte land: Det tabte Paradis. Det er frelseshistoriens udgangspunkt og det er løftets endepunkt, sådan som profeterne i glimt allerede fik det afsløret i den gamle pagt (Es 65,17-25).

2) Hvad betyder det bibelske materiale for vores stillingtagen til den nuværende politiske situation i Israel?

Lad mig først opsummere min konklusion på del ét om det bibelske materiale. Jeg konkluderede her, at GT's landløfter i NT entydigt og udelukkende føres videre i og med den nye pagts gudsrige, om end stadig med et *allerede* (Kristi kirke) og et *endnu ikke* (en ny himmel og ny jord). Den nye pagts Guds rige er for hedninger såvel som jøder ved dåb og tro. I Kristus er de ét. De er Guds ejendomsfolk af den nye pagt. Stafetten går fra Israel til Kristus. Og derfor kan man ikke tale om, at det fysiske Israel stadig er "Guds ejendomsfolk" eller "demonstrationsfolk" med særlige landløfter (Se tekstboksen).

Er Israel stadig Guds ejendomsfolk/demonstrationsfolk?

Det ville forudsætte:

- at Gud skulle have et ejendomsfolk uden for den gældende (nye) pagt.
- at Israel har en udvælgelse, der står ved siden af og uafhængig af Kristus.
- at "skyggen" (Israel) har selvstændig betydning uden "virkeligheden" (Kristus).
- at Guds folk er splittet i to: Et fysisk folk (Israel), og et åndeligt folk (kirken) *eller*:
- at Kristi legeme er splittet i to: Kristne jøder med landløfte og hedningekristne uden.
- at det fysiske folk kan defineres, hvilket kun kan gøres i den gamle pagts kategorier.
- at den gamle pagt alligevel ikke er afløst helt og fuldt af den nye pagt.

Kun ét åndeligt træ: Kristus

Kommer jeg så ikke i klemme i forhold til Rom 9-11? Giver Paulus ikke her en forlængelse af Guds løfter til det fysiske Israel? Det afgørende for forståelsen af disse kapitler, er, at den "arv" og den "frelse", der er tale om – *er den samme* for både jøder og hedninger. Det er det samme oliventræ, Paulus ser jøder og hedninger podet ind på. Jøderne som ægte grene, hedningerne som uægte. Der er med andre ord ikke tale om nogen særlige landløfter til jøder, som engang skal finde sin opfyldelse. Så skulle Paulus have talt om to oliventræer: Et træ for jøderne *med* særlige landløfter og et træ for hedningerne *uden* særlige landløfter. Men der er kun *ét* træ: Kristus. Hedningerne skal netop ægge jøderne til misundelse, fordi de (hedningerne) fik lod og del *i Israels arv*, mens en stor del af jøderne takkede nej. Israels rest takkede dog ja – hvorved det er godtgjort, at løfterne ikke har slået fejl: Løfterne landede det rigtige sted – hos Israels folk ("resten").

Men, siger Paulus, Skriften antyder en mere fuld frelse af det etniske Israel. Paulus ser her en frelseshistorisk vekselvirkning mellem jødernes og hedningernes frelse: Når hedningerne er gået fuldtalligt ind, skal "hele Israel" frelses. Men selve "frelsen" har ikke en anden karakter for jøder end for hedninger. Det tilkendegiver Paulus ved brugen af de samme termer for de to grupper: Når hedningerne er "gået fuldtalligt ind" (Rom 11,25), skal Israels folk "gå fuldtalligt ind" (Rom 11,12). Arven er den samme, frelsen er den samme, træet er det samme, pagten er den samme, troen er den samme: "De vil blive podet ind igen, hvis de ikke bliver ved deres vantro" (Rom 11,23). Der levnes ingen plads til et andet gudsfolk end *Kristi gudsfolk* og ej heller til et andet land end *Kristi gudsrige* for jøder og hedninger. Endelig skal man være opmærksom på, at Paulus ikke tænker en fremtidig jødisk vækkelse stramt eskatologisk, for selvom dynamikken mellem hedninger og jøder synes at

forudsætte en vis tidsforskydning, så er det ikke mere radikalt, end at Paulus insisterer på, at evangeliet skal forkyndes for jøderne *i hans egen tid* (Rom 10; 11,13-14) (Se tekstboksen).

Er det jødiske folk forkastet (Rom 9-11)?

- NEJ! Men det jødiske folks arv fås **kun ved tro på Kristus** (Rom 10; Rom 11,20-23).
- NEJ! Men løfternes opfyldelse (= det jødiske folks arv) handler om **frelsen** (Rom 11,25), ikke landet (skyggen).
- NEJ! Men den **arv**, der venter på enhver jøde, der vil tage imod den, er **ikke noget andet og mere**, end den arv de hedningekristne står i ved dåb og tro (Rom 11,17-24) = frelsen.
- NEJ! Men det er netop det forhold, at **de hedningekristne tager imod jødernes arv**, der vil føre til en **vækkelse** blandt jøder (Rom 11,11).
- NEJ! For når hedningerne er gået fuldtalligt ind, skal **jøderne gå fuldtalligt ind**, så mange som frelses kan.
- NEJ! Og derfor skal **evangeliet forkyndes** for jøderne allerede i Paulus' samtid (Rom 10) – det er jo *deres* arv.

For Paulus kalder jødernes vantro på *kærlig identifikation* med dem og *mission*!

Nu må vi så med skam erkende, at kirken ned gennem historien ikke har været god til det med kærlig identifikation med jøderne. Som en rabbiner sarkastisk formulerede det i forhold til nogle kristnes erklærede kærlighed til de jødiske folk: ”Ja, tak, den kender vi. Den har vi fået at føle på vores egen krop ned gennem århundrederne”.

Vi hedningekristne har ikke været gode til at ægge jøderne til positiv misundelse... Det må vi gøre bedre. Og det er her, det bibelske materiale om det fysiske Israel i NT's tid leder os hen. Og kun her. *Vi kan ikke bruge bibelen som nøgle til at forstå den nuværende politiske situation i Israel.* Her er vi henvist til at bruge vores sunde fornuft og vores etiske kompas (inklusive de værdier, vi læser os frem til i Skriften), som i alle andre politiske situationer. Og her kunne jeg egentlig lægge pennen. Men jeg har alligevel valgt at forsøge at svare på de spørgsmål, som arrangørerne bad os komme ind på:

- Konflikten i Mellemøsten. Står den i relation til de bibelske løfter?

Den jødiske stat af 1948 står ikke i relation til løfterne i GT. Ingen af dem, der nu kalder sig palæstinensere, kan sidestilles med kanaanæerne i GT. Det er ikke i den forstand en åndelig kamp, hvor fjenderne *også* er af kød og blod, som i den gamle pagt.

Det betyder ikke, at vi skal sætte Gud uden for verdenshistoriens gang. Men det gælder så også netop hele verden og ikke kun i Mellemøsten. Men vi har ikke i den nye pagt en profetisk instans, der kan fortælle os, hvorfor det ene eller det andet sker. Gud åbenbarer sig ikke længere i og ved det jødiske folk. Og det jødiske folk er ikke Guds redskabsfolk eller demonstrationsfolk i vor tid, som jeg allerede så småt har antydnet...

Rent *virkningshistorisk* er det dog klart, at løfterne i Bibelen har betydning for konflikten. Når zionismen kobles på tanken om, at hele landet med guddommelig sanktion tilhører det jødiske folk – inklusive det bibelske bjergland (= Vestbredden i dag) – så puster det helt klart til en konflikt i forhold til nuværende ikke-jødiske beboere...

Man kan også se det muslimske krav på Palæstina som en del af samme virkningshistorie. Islam er en sekterisk blanding af brudstykker fra hedensk, jødisk og kristen baggrund, der opfatter muslimerne som de rette arvtagere af løfterne til Abraham. Tanken om jihad er således en perverteret videreudvikling af Israels krige i GT. Radikal Islam ser det sådan, at der hvor Allah én gang har sat sin fod, der tilhører landet ham. Det gør den jødiske stat, Israel, til en vederstyggelighed på muslimsk grund. På en underlig bagvendt måde bliver de gamle løfter om landet altså også i denne sammenhæng misbrugt til legitimering af landkrav.

En del palæstinensere vil også argumentere for, at de vestlige lande har tørret deres egen dårlige samvittighed af, på palæstinenserne's bekostning. Århundredes antisemitisme og forfølgelse af jøderne – på basis af en racistisk *erstatningsteologisk* forståelse af løfterne – kulminerede i holocaust, og siden førte en kollektiv dårlig samvittighed til, at de allierede skabte den jødiske stat, Israel.

Så, jo, konflikten står i relation til de bibelske løfter – men ikke som *opfyldelse* af dem; snarere som legitimering af egne politiske krav og ønsker.

- Har Israel en ikke-bibelsk berettigelse til at eksistere i det nuværende landområde (politisk, historisk)? (Dette spørgsmål er relevant uanset synet på jøderne som Guds folk og landløfterne)

Det er svært at forestille sig, at staten Israel ville have været der, hvis ikke det havde været for en kristen påvirkning af den tidlige zionistiske idé om en jødisk stat.¹ Bag Balfour-erklæringen fra 1917 lå ikke bare en politisk dagsorden om at sikre de allierede hjælp fra jødiske organisationer mod aksemagterne, men støtten til en jødisk stat i Palæstina, var for flere af de britiske politikere båret af en tanke om at hjælpe profetierne med at gå i opfyldelse. En bibelsk begrundelse spillede ind.

Når det er sagt, så har det jødiske folk altid haft en stærk tilknytning til landet. Og det er vel ikke diskvalificerende i sig selv at ønske at slå sig ned i det land, som slægten kom fra, så længe folkeret og menneskerettigheder overholdes. Der har altid været jøder i Israel/Palæstina – også efter den store katastrofe under Kejser Hadrian omkring år 135 – omend under skiftende herrer. Der har for det meste kun været ganske få jøder i landet. Nogle kom simpelthen til Jerusalem for at dø, som de jødiske gravpladser på Oliebjerget også bevidner.

Under ottomanerne var Palæstina et underprioriteret udkantsområde. Som en del af det ottomanske imperium kom og gik folk ind og ud af landet: Kristne arabere, muslimske arabere, beduiner, drusere, tyrkere, og så også jøder. De sidste førte oftest en kummerlig tilværelse.

Indvandring

Det var særligt pogromerne sidst i 1800-tallet, der satte skub i indvandringen – samt den gryende zionistiske bevægelse. Man opkøbte land – ofte land, som ikke var særligt attraktivt – f.eks. i Jizreeldalen, der dengang var plaget af malaria. Både the Jewish Agency og privatpersoner købte land. Den stigende jødiske indvandring førte dog til spændinger og i 1939 blokerede det britiske mandat faktisk for jødisk indvandring (hvilket var en katastrofe for de jøder, der flygtede fra nazisterne og ledte efter sikker havn).

FN kom op med en delingsplan, som blev forkastet af araberne. Hvis en jødisk stat skulle blive oprettet, regnede man det for en simpel sag at smide Israel i havet. Og det var netop det, man forsøgte,

¹ jf. argumentationen i Kelvin Crombie's bog: "For the love of Zion").

da briterne trak sig ud og de jødiske palæstinensere udråbte staten Israel. De omkringliggende arabiske lande angreb med det samme, men tabte mod forventning. Israel indtog som konsekvens mere landområde, end det først var tiltænkt. Den dag staten Israel blev oprettet, er den dag araberne kalder for "Nakba", den store katastrofe.

I 1967 stod de arabiske tropper klar igen. I løbet af blot 6 dage slog Israel dog tropperne tilbage igen. FN-resolution 242 af d. 22. november 1967, fordrer, at Israel trækker sig tilbage fra det besatte område. Palæstinenserne tilkendes ret til at vende tilbage. Begge "lande" tilkendes ret til selvstændighed og frihed. I 1988 accepterede PLO staten Israel – og det samme har flere nabolande siden gjort. Har Israel ikke-bibelsk ret til at eksistere i det nuværende landområde? JA!

- Kan man – uanset begivenhederne, som førte dertil – tale om en ulovlig, israelsk besættelse af Vestbredden og Gaza?

Ja, det kan man. Hvordan fastholder den kristne kirke Bibelens tanke om social retfærdighed i relation til staten Israel? Særligt i lyset af, at der har boet arabere og andre folkeslag i det nuværende Israel siden jødernes fordrivelse i år 70.

Kirkens opgave er nu engang først og fremmest at forkynde evangeliet. Det skal vi gøre over for både jøder og hedninger. Det betyder dog ikke, at vi så skal undgå at være engageret i social og politisk retfærdighed... Vi skal være engageret i mennesker, der hvor vi er.

Kristne bør også involvere sig i politik. Det kan godt være, at vejrudsigten for en bedre verden ikke er så god. Det vil komme til at gå ned ad bakke. Det er den udsigt, Jesus gav os. Men vi skal som kristenmennesker og kristne organisationer alligevel arbejde for fred og forsoning og forståelse. Som Luther vist aldrig sagde: "Hvis verden går under i morgen, så lad os plante et træ i dag". Og selvom den gamle pagts tid er forbi, så lærer vi dog alligevel noget om Guds vilje for en stat: Ret og retfærdighed. Tag jer af enken og den faderløse. Husk, hvordan I selv havde det, da I var slaver i Egypten. Vi kan tage Amos bog frem og mærke Guds glød for social og politisk retfærdighed. Det er noget, vi alle bør lytte til.

Men vi skal være yderst forsigtige med at gøre evangeliet til en politisk sag, sådan som det sker i befrielsesteologisk sammenhæng, hvor Guds rige bindes til befrielsen af den til enhver tid undertrykte. En stor del af de palæstinensiske kristne går desværre den vej – hvor staten Israel teologisk defineres som et åndeligt Rom eller Egypten, om man vil, og de undertrykte palæstinensere (muslimer såvel som kristne) bliver det folk, Gud vil befri fra "slaveriet i Egypten". Palæstinenserne er i denne tankegang de rette arvtagere af den position hos Gud, som Israels folk nød på Bibelens tid (således i nogen grad Mitri Raheb). Det fører ud i en kras politisering af evangeliet, der ikke lader zionisterne noget tilbage.

De kristne palæstinensere er et mindretal i et mindretal og jeg forstår *virkelig* godt, at de pressede. Det er helt OK at agitere for politisk og national frihed, men den befrielsesteologiske tilgang er med til at dæmonisere Israel på samme måde som visse zionistiske bevægelser dæmoniserer palæstinenserne.

- Hvad er jeres vision for Israel og Palæstina i lyset af jeres forståelse af Bibelen?

At de to folkeslag lærer at leve sammen i fordragelighed. Umiddelbart tænker jeg, at en to-statsløsning – for to demokratiske lande vel at mærke – ville være ønskeligt. Men det ser vanskeligt ud. Historien

i Gaza skræmmer, hvor palæstinenserne overtog styringen i 2005 og efter Hamas' overtagelse brugte de næste knap 20 år på at bygge tunneller og skaffe våben og missiler for at smide Israel i havet i stedet for at opbygge et trygt og godt land for sine beboere. Det faktum at 88% af palæstinenserne på Vestbredden hyldede terrorangrebet d. 7/10 som berettiget, skræmmer i den grad.

Problemerne for fred i Mellemøsten står i kø. For bare at nævne nogle: De ulovlige bosættelser på Vestbredden. Islamismen, der ikke er interesseret i "fred" i vores forstand, men først får fred, når Palæstina går "fra floden til havet". Den radikale zionisme, hvad enten den er religiøs eller sekulær, som modsat ikke helmer, før hele det bibelske Israel er på jødiske hænder. FN har i høj grad spillet fallit – ligesom det internationale samfund. PA er dybt korrupt. Og det er svært at se, at den sidste blodige udvikling i Gaza skulle pege mod bedre tider. Vold avler vold. Den nuværende dødsdans bløder ikke just hjerterne op.

En EU-betalt undersøgelse fra 2018 (ganske vist for mange lidelser siden) spurgte ind til udviklingen for tilslutningen til en to-statsløsning i hele området mellem juni 2016 til juni 2018.² Jeg hæfter mig her ved den generelle tendens:

- Kun godt 30% af bosættelserne på Vestbredden gik ind for en to-statsløsning. De fleste arbejder for en én-statsløsning.
- Knap 45% af de israelske jøder, og ligeledes 45% af palæstinenserne på Vestbredden og Gaza gik ind for en to-statsløsning. (For jødernes vedkommende var der 19%, der ønskede en én-statsløsning med demokrati. 14% gik ind for apartheid. 8% mente, at palæstinenserne skulle smides ud af landet. 16% kunne ikke svare. For palæstinenserne var det kun 9%, der så en demokratisk stat for sig. Hele 17% gik ind for at smide jøderne ud til fordel for en én-statsløsning. 9% ønskede en apartheid-løsning. 22% havde andre ikke angivne idéer).
- Det meste interessante ved undersøgelsen var, at den absolutte topscorer for en to-statsløsning var de *israelske arabere*. Araberne i Israel udgør 22% af den samlede befolkning og de er langt overvejende muslimer. Hele 82% gik ind for en to-statsløsning. Det er et tal, der afslører, at de arabere, der bor i Israel – på trods af, at de bor i en jødisk stat – på den ene side ønsker, at palæstinenserne skal have ret til deres eget land, men også, at de ikke ønsker Israel afskaffet. De er glade for at bo i en demokratisk stat og ønsker ikke Palæstina udvidet til det område, hvor de selv bor... Det giver håb om, at det *kan* lade sig gøre.

Men "Israels håb" i *bibelsk* forstand er et helt andet. Sahar Sadlovsky er en ung jødisk israeler, der blev døbt fra Immanuelkirken i Jaffo i 2015 og som nu er ved at færdiggøre sine teologiske studier henblik på at blive ordineret som luthersk præst. Han er pt. ansat af Jews for Jesus. Jeg spurgte ham i september, hvordan han oplever den nuværende situation spille ind i forhold til forkyndelse af evangeliet blandt jøder. Han svarede sådan her – og jeg vil lade ham få det sidste ord:

Godt at høre fra dig. Nå, siden april har jeg fortsat mine igangværende engagementer med israelere, distribueret kopier af Det Nye Testamente, undervist online og ledet aftenvesper. I denne periode har jeg haft mulighed for at engagere mig med omkring 350 mennesker, enten gennem undervisning i Guds ord eller i samtaler om Jesus og kristendommen. Den igangværende krig og de nationale forhold i øvrigt har rejst store spørgsmål for mange af vores folk, og det ser ud til, at mange er interesserede i at høre, hvad de, der virkelig står for noget, har at sige om deres liv og deres situation. Udover det tænkte jeg faktisk på dit spørgsmål, da jeg forberedte dagsordenen for Yogevs dåb i oktober. Jeg besluttede, at jeg efter dåben – ud

² <https://www.pcpsr.org/en/node/731>

over ritualerne med at ikklæde ham en hvid kappe og give ham dåbslyset – ville tilføje følgende trøstende (og polemiske...) ritual, fordi vi er jøder og bor i Israels land:

[Fuldt navn], Gud har nu gjort dig til et medlem af sit nye Israel og en arving i overensstemmelse med sit løfte. Herren lovede Israel: "Jeg vil føre dig op til et land, der flyder med mælk og honning" (2 Mos 3,17). Modtag denne mælk og honning for at vise, at du gennem denne hellige dåbs gave har modtaget den arv, der er lovet vores forfædre, og at du allerede *er* kommet til Zions bjerg og til den levende Guds by, det Himmelske Jerusalem som en forsmag (Hebr 12,22).

Tænk på, hvor relevant og trøstende det er i vores situation: Mange mennesker, mange ikke-kristne jøder (og nogle kristne jøder) tror, at jødernes tilbagevenden til landet i 1948 er en slags opfyldelse af en profeti om det fredelige land, der flyder med mælk og honning, hvori vi bestemt skal finde vores hvile...

Ja, vi vendte tilbage! Alligevel har vi stadig, trods alt, hverken fred eller hvile. Vi har krig, tragedier og alt det onde, indeni og udenfor. Trods alle disse udfordringer står Guds løfte i Kristus højt, og gennem hans korsfæstelse og opstandelse anvendt på mig i dåben, ved jeg, hvor min hvile og mit evige hjem findes. Det giver mig en sand glæde og ægte fred. Det er sådan – ikke *på grund af* omstændighederne i mit liv i dette land, men i mange tilfælde *på trods af* disse omstændigheder.

Den gode nyhed, som de jødiske hyrder først hørte fra englens, trænger sig ind på os – vi, der sidder i mørke og dødens skygge – og trænger igennem sorgen og frygten for krig, selv når smerten er dyb og bred og går lige til hjerte. Englen forkynder i sit budskab til hyrderne uden for Betlehem ikke et stykke abstrakt idealisme, men får vendt det helt rigtigt: "Og englen sagde til dem: Frygt ikke, for se, jeg bringer jer gode nyheder om stor glæde. det vil være for alle mennesker. For jer er der i dag født en frelser i Davids by, som er Kristus, Herren." Det er Guds ord, der på overnaturlig vis skaber en sand glæde og fred i os. Ind i vores frygt taler Gud fred. Ind i vores ensomhed og håbløshed taler han til os som én, der aldrig vil forlade os eller lade os i stikken, men som fortæller os: "I verden har I trængsler; men vær frimodige, jeg har overvundet verden."

Min tilgang til mine landsmænd i denne tid er denne: Hvis du ser på, hvad der foregår omkring dig i denne krigstid, hvis du ser på dette land, eller endda hvis du ser ind i dig selv – på dine egne følelser og tanker – kan du måske eller måske ikke finde fred... Men hvis du ser på babyen i Betlehem, som sluttede sig til din historie for evigt – hvis du lytter til hans ord nedskrevet for dig i de Hellige Skrifter, der fortæller dig, at han er Frelseren født for alle mennesker – og hvis du tager del i hans legeme og blod ved alteret, som løfter dig ind i det himmelske Jerusalem, *så* vil du finde en dyb og varig fred, en objektiv og vedvarende trøst midt i dine personlige (og sågar nationale) problemer. *Det* er hans evangelium, der flyder med mælk og honning for vores ører. Hvis du hører og tror på englens gode nyhed om stor glæde og fred for alle mennesker – og at det derfor er til dig – vil du erfare denne fred. Kristi fred vil skinne over dig – og gennem dig – selv når du fortsætter med at stå over for strabadser og udfordringer, smerte, prøvelser og fristelser.

PS:

- Vil du kalde dig erstatningsteolog?

Nej. Bestemt ikke. Det, man normalt mener, når man taler om erstatningsteologi ned gennem kirkehistorien, er tanken om, at det jødiske folk i den nye pagt, skulle være *erstattet* med et andet folk nemlig de hedningekristne. Etniske Israel opfattes her som forkastet af Gud. Men det er meget alvorlig kortslutning. Israel er ikke forkastet (Rom 11,2). Det, der er imidlertid *bliver* erstattet i og ved Jesus Kristus er *den gamle pagt* (Hebr 8). Og den nye pagt, er præcis den lovede og ventede nye pagt, som Gud netop sluttede "*med Israel og Juda*" (Jer 31,31). Det jødiske folk er derfor kaldet ind i den nye pagt som ægte grene, ganske som hedninger er kaldet ind i den nye pagt som uægte. Hvis "erstatningsteologi" betød, at den nye pagt erstatter/opfylder den gamle pagt, ville termen være brugbar. Men sådan er den bare ikke blevet brugt historisk.

- Forudsætter Rom 11 ikke, at jøderne (som ikke-døbte jøder) fortsat spiller en rolle ind i den nye pagts tid?

Jo, det vil jeg for så vidt godt medgive. Jeg har sommetider sagt det på den måde, at det forhold, at det jødiske folk i stor stil afviste deres egen arv i Jesus Kristus betyder, at der hæfter sig et "minus" ved dem. De er de ægte grene, der i den grad kalder på at skulle sidde på det livets oliventræ, de efter eget ønske blev skilt fra. Derfor er det også noget særligt, når en jøde kommer til tro (jf. Rom 11,13-14). I forhold til Rom 11,26 tænker jeg, at Paulus i højere grad optræder som ekseget end som profet. Han finder en dynamik i Skriften, hvor Gud udvælger den, der ikke har fødselsretten, frem for den, der har, den yngste bror, fremfor den ældste osv. Det går fra ikke-folk til Guds folk. Fra ulydighed til lydighed. Det er dynamikken, der er afgørende for Paulus. Og selvom der synes at ligge noget tidsforskydning mellem elementerne i denne dynamik, så er det ikke mere radikalt, end at Paulus insisterer på, at evangeliet skal forkyndes for jøderne i hans eget NU (Rom 10; 11,13-14). Det forhold, at Paulus (formentlig) ændrer "*En løskøber skal komme til Zion*" (Es 59,20-21) til "*Befrieren skal komme fra Zion*", forstår jeg som en kristologisk tilpasning af Esajas: Forløseren KOM til Zion og nu udgår evangeliet herfra til hele verden (jf. Es 2,3), og også til Israels folk, til hvem løftet om pagten med syndernes forladelse først blev givet.